

Fig. 17. Ydre set fra sydøst. Foto antagelig Adolph Herman Vorbeck o. 1900. – *Exterior seen from the south east.*

1673 anvendte Jørgen Murermester og en svend 50 'store' mursten til reparationer på korets syd- og østmur samt skibets østgavl.¹⁸ Atter 1677 foretoges betydelige arbejder på tårnets sydside, koret og kirkegulvet (1200 mursten), udført af en murermester fra Holstebro og ni 'pligtskarle'.¹⁸ 1700-tallets første årti var præget af generel brøstfældighed, og særligt tårnet krævede opmærksomhed. Således arbejdede Mikkil Murermester og to karle 1701 i otte dage på nordmuren, der

også året efter måtte udbedres, denne gang med 24 tdr. kalk og 100 teglsten.²⁷ Også kirkens træværker, herunder loftsplanker og hanebånd måtte udskiftes i disse år, idet der gentagne gange blev advaret mod færdsel over loftet.²⁷ 1735 meddeltes lakonisk, at 'kirken var kønnere end præsten' (jf. også s. 2418).²⁸ Bygningen var 1765 på 'alle måder i god og smuk stand', hvilket gentoges de følgende ni år.²⁹ 1791 udførtes en ikke nærmere angivet *reparation* på bekostning af kirkeejeren, kammer-

Fig. 18. Ydre set fra sydvest. Foto Adolph Herman Vorbeck o. 1900. – *Exterior seen from the south west.*

junker Jens Jermiin, der endvidere lod indsætte et vindue på et sted, hvor 'der ikke tidligere havde været et', formentlig i skibets vestende mod syd; som følge heraf var kirken 1792 i 'meget god stand'.²⁰ Skudsmålet gentoges de følgende år,³⁰ og kirken var således i 1800-tallets begyndelse vel vedligeholdt med undtagelse af blytag og loft, der manglede enkelte reparationer.³¹ 1811 var kirkens tilstand stadig 'meget god', dog med enkelte anmærkninger vedr. blytaget, der var utæt over ko-

ret;³² denne mangel forårsagede, at regnvandet i 'overflødighed' kunne nedsive i kirken. En *hovedreparation* 1822 er ikke nærmere beskrevet.³³ 1896 var kvadrene særligt på korets og skibets sydside stærkt udskredne og trængte til ommuring,²³ hvilket harmonerer dårligt med oplysningen om, at samme afsnit af facaderne blev omsat og nye vinduer indsat ved en *istandsættelse* 1887.³⁴

Kirken gennemgik en *hovedistandsættelse* 1984-85 (arkitekt Alan Havsteen-Mikkelsen), der pga.

revnedannelser i koret omfattede omsætning af kvadrene på korets østgavl, understøbning af korgavlens sydøsthjørne og omfugning af kirkens sydfacader. Desuden fik kirken i vid udstrækning ny tagbeklædning (jf. s. 2415), og tagværkerne blev renoveret. I det indre blev et nyt varmeanlæg installeret og gulvene omlagt; desuden foretoges istandsættelser af kirkens inventar (jf. s. 2417). Ved disse arbejder forekom bl.a. møntfund (jf. s. 2401).³⁵ I de indledende undersøgelser, der til en begyndelse var ansporet af revnedannelser i koret, blev denne bygningsdels murkerne og fundamenter undersøgt, idet enkelte kvadre udtoges, og et antal prøvehuller blev udgravet. Det kunne konstateres, at østmurens kerne såvel som fundament var forstærket med tegl i munkestensformat, og at i hvert fald dele af nordmurens facade formentlig aldrig har været omsat. Teglstenene kunne dermed stamme fra 1600-tallets reparationer som omtalt ovf. Sydmurens kerne, der omsattes 1887, består overvejende af cement.³⁶

Gulve. Gulvet i skibets midtergang er belagt med sorte og hvide, diagonalt lagte fliser, der kantes af en borte af mindre, sorte fliser. Borten gentages i korets gulv, men her er tillige anvendt trekantede fliser, der har muliggjort en mere avanceret mønstring. Fliserne blev formentlig anlagt 1891¹⁵ i lighed med forholdene i adskillige kirker på egnen (jf. f.eks. Borbjerg og Fjaltring s. 1860, 1645) og var før blotlægningen 1984 dækket af tålgulvtæpper. Under stolene er brædegulv, der blev renoveret 1985. I tårnrummet er kvadratiske, røde teglfliser fra 1977, hvor gulvniveauet blev sænket i forbindelse med anskaffelsen af nyt orgel (s. 2433), mens våbenhusets gulv består af gule teglsten i normalformat, udlagt 1985. †*Gulve.* 1678 blev 'altergulvet' omlagt med 400 mursten, og tre år senere blev dele af gulvet i skibets vestende omlagt med 'sten', vel teglsten som i koret.¹⁸ Korgulvet blev atter udbedret 1701, denne gang med 200 teglsten.²⁷ 1791 var gangen belagt med teglsten undtaget en mindre del med små natursten.²⁰ 1821 ønskedes gulvet inden for knæfaldet omlagt, muligvis med brædder.³³ Endnu 1862 bestod kirkens gulve af teglsten, imellem alter og knæfald var dog brædegulv; gulvene ønskedes omlagt 1863.¹⁶ Rester

af det tidligere teglgulv findes endnu under det eksisterende gulv i skibets vestende. I våbenhuset var før det nuværende et gulv af teglsten i beton.

†*Døre.* En dør ønskedes 1909 anbragt bag gitterdøren til tårnrummet.¹⁶

Vinduer. Korets og skibets vinduer består af blyindfattede jernrammer med rudestillede sprosser, i sydsidens større åbninger tillige med tre vandrette vindjern. Her er de granitindfattede vinduer fra 1887 (jf. s. 2413), hvor skibets sydmur tillige blev omsat.¹⁶ Tårnrummets og våbenhusets vinduer lukkes af småsprossede, gråmalede jernrammer, mens åbningerne i de øvre stokværk har gråmalede luger, der senest er renoveret/fornyset 1984. †*Vinduerne* på kirkens sydside var 1879 'smaglese, firkantede' åbninger, vel indfattede i tegl.²³ Disse åbninger, der 1862 blev lukket af trærammer,¹⁶ blev indsat før 1656, hvorfra de tidligst kendte reparationer er nævnt (jf. s. 2411). Kirkens vinduer var 1811 'tilklinede' med kalk, hvilket resulterede i klager over det ringe lysindtag i kirken.³² 1866 ønskedes tagvinduer anbragt over kor og skib på sydsiden (jf. fig. 17) og 1907 på skibets nordside.¹⁶

Tagværker. Kirken har med enkelte udskiftninger bevaret de middelalderlige egetagværker over kor, skib og våbenhus. Tårnets tagværk indeholder egetræ, der kan være middelalderligt.

I koret består tagværket af spær, to hanebånd og korte spærstivere, der er tappet ned i de afskårne bindbjælker. Nummereringen, der stiger mod vest, er udført som et romertalssystem suppleret med faner. Nordsidens sjette spær fra øst er falsat, idet tømmeret er genanvendt. På den østvendte side er en indridset indskrift med årstallet 1401 (fig. 53). Eftersom korets tagværk ikke kan dateres ad dendrokronologisk vej (jf. ndf.), kan årstallet ikke bekræftes som daterende faktor; udformningen af især firtallet peger dog næppe mod en middelalderlig datering af indskriften.

Over skibet er tagværkskonstruktionens 20 spærfag udført på samme vis. Nummereringen, der i sydsiden er forvitret og flere steder forsvundet, består af et stregsystem, der starter i øst og stiger mod vest. På de 10 østligste fag er stregerne hugget på østsiden af spærene, på de vestligste 10 på vestsiden. Tilsvarende er hanebåndene på

Fig. 19. Skibets tagværk set mod øst (s. 2414). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Roofing of nave looking east.*

de østligste 10 fag påbladet spærenes østside, på de vestligste 10 på spærenes vestsider; alt træfor-naglet. På et enkelt punkt afviger tagværket dog fra korets, nemlig ved udformningen af de korte spærstivere. Disse har i skibet en karakteristisk, svag krumning ved sammenføjjningen med spærene, en detalje, som også ses i skibets tagværk over Fabjerg Kirke (s. 1103). Her er tømmerets fældningstidspunkt dateret til sommeren 1402 (jf. ndf.), hvilket muliggør, at samme tømmerersjak opsatte tagværkerne over både Navr og Fabjerg kirker. Skibets tagværk (bjælkeender og hanebånd) blev senest renoveret 1988.

Egetagværket over våbenhuset består af seks spærfag med hanebånd, korte stivere og bindbjælker. Enkelte er nyere udskiftninger af fyr, alt træfor-naglet og tappet.

Tårnets tagværk er delvist af eg og består af syv spærfag med to hanebånd og korte, skråtstillede spærstivere, der er forankret i bindbjælker.

Dendrokronologiske undersøgelser. 2015 er udtaget i alt 18 boreprøver, heraf seks fra koret, otte fra skibet og fire fra våbenhuset. Af disse er syv fra skibet og fire fra våbenhuset dateret. Fældningstidspunktet for tømmeret over skibet kan fastsættes til o. 1380-90, over våbenhuset o. 1460-70.³⁷

Tagbeklædning. Kirkens tage er belagt med bly undtagen det tegltækkede våbenhus. Blytagene er senest omlagt 1984 (kor, tårn) og 1988 (skib), jf. indskriftsplader lydende »Stoffregen Struer 1988« og 1984, mens tegltaget er udskiftet 1984.

1663 var våbenhusets tlblytag, særligt det vestre, under reparation, idet store dele heraf var plyndret af fjenderne under Karl Gustav-krigene. Til arbejdet, der udførtes over 12 dage af en blytækker fra Lemvig, anvendtes 10½ skippund bly samt adskillige søm og brædder.¹⁸ Den vestlige del af våbenhusets tagbeklædning voldte dog atter problemer o. 1702, hvor blyet var i dårlig stand. Ved samme lejlighed udbedredes tårnets blytag,²⁷ hvis

Fig. 20. Ydre set fra sydøst. Ukendt fotograf 1924. – *Exterior seen from the south east.*

østre blybeklædning var blevet omstøbt 1681.¹⁸ I perioden 1701–04 vidner de bevarede regnskaber om adskillige og omfattende udbedringer af blytagene på alle bygningsafsnit, f.eks. 1704, hvor regnen trængte igennem skibets tagbeklædning på sydsiden.²⁷ 1766 var kirkens tage ‘overalt’ belagt med bly,³⁸ der for våbenhusets vedkommende inden 1791 var udskiftet med teglsten.²⁰ Senere reparationer af blytagene blev foretaget 1938 og 1961.³⁹

Farveholdning. Over våbenhusets loft ses på skibets facade et parti uomsat murværk med flere kalklag, der rejser spørgsmålet, om kirken i perioder kan have været udvendig kalket (jf. s. 2404). Skibets bjælkeloft, våbenhusets bræddeloft og dørene holder samme mørkerøde farve, meget vel fra 1947, hvor kirkens træværk ønskedes malet. †*Farveholdning.* Kirken blev 1656 kalket ud- og indvendig.¹⁸ 1701 indkøbtes ni skålpund brundrødt til tårnets facader.²⁷ 1862 var skibets bjælker og brædder malet med lys farve, våbenhuset havde ‘malet’ loft.¹⁶ 1973 blev tårnet sand-

blæst, idet hvidtekalken ikke kunne binde på det daværende malingslag.

Opvarmning. Kirken opvarmes af et elektrisk varmeanlæg, renoveret 1985. †*Opvarmning.* Kirken var 1879 ‘opvarmet’,²³ vel af en †*kakkelovn*, der dog ikke er nærmere beskrevet. Den var placeret i skibets sydvesthjørne (jf. fig. 18), hvor den murede †*skorsten* er gengivet. Før 1917 blev kakkelovnen flyttet til skibets nordøsthjørne, idet skorstenen blev opmuret langs nordsiden af skibets østgavl (jf. fig. 18, 20). 1947 blev ‘varmeværket’ fornyet,¹⁶ men det er uvist, om der derved menes den †*kakkelovn*, der 1955 ønskedes malet.¹⁷

Brandstænger. Tårnets to gavltrekanter krones af smalle, blybeklædte spir eller brandstænger med løgformet afslutning, der finder lokale paralleller i f.eks. Møborg Kirke (s. 948).

Fortov. Kirken omgives af en stenpikning, der blev anlagt efter 1984, hvor den afløste en †*cementbelægning*.¹⁶ Dennes alder fremgår ikke af synsprotokollen, men er omtalt ved reparationer 1929 og 1947.¹⁶

Fig. 21. Indre mod øst. Ældre foto, efter o. 1918. – *Interior towards east.*

†KALKMALERIER

1901 blev registreret rester af kalkmalede dekorationer på korhvelvet, skibets vægge og tårnhvelvet, hvoraf ingen egnede sig til bevaring.⁴⁰ Ved kirkens istandsættelse 1984 fandtes på korhvelvet rester af ikke nærmere beskrevne, kalkmalede dekorationer, formentlig svarende til de 1901 fundne. Endvidere fandtes i gulvet fragmenter af vægpuds med bemaling, der fremstod sort.⁴¹ 1) O. 1500(?). I koret var på ribberne grålige og rødbrune 'zigzagstriber', velsagtens rude- eller sparremønstre som kendt fra adskillige malede dekorationer i egnens kirker (jf. f.eks. Nørlem, s. 609; Borbjerg, s. 1863 og Hjerm, s. 2027). Langs gjord- og skjoldbuer sås tovsnoninger i samme farver. 2) O. 1500(?). På tårnets hvælv fandtes udmalinger 'i lighed med dem i koret'. 3) Middelalderlige(?) På skibets vægge var 'tilsyneladende ornamentale malerier', der dog faldt af ved afdækningen. 4) O. 1700(?). Før 1766 var på korvæggen optegnet en præsterække, der siden blev overført til en tavle midt i kirken (jf. s. 2434).³⁸

INVENTAR

Oversigt. Fra middelalderen har kirken kun bevaret den romanske døbefont, hvis fod dog er fornyet, og et korbuekrucifiks, der antagelig stammer fra sidste del af 1300-tallet.

I begyndelsen af 1600-tallet fik kirken ny altertavle og prædikestol, begge dog af en ganske enkel udformning. Heraf blev prædikestolen muligvis gennemgribende renoveret o. 1710 (jf. ndf.). Alterstagerne skænktes 1634 af sognepræsten Christen Nielsen Kjær. I forbindelse med en større istandsættelse ved 1700-tallets midte under Thomas Just Jermin kan være anskaffet en ny kalk, udført af Holstebromesteren Joachim Weller, samt en præstetavle. Mindre nyanskaffelser fra 1800-tallet omfatter oblatæske og sygesæt (1862), alterskranke (o. 1880), fontefod (o. 1885), alterbord og alterkande (o. 1892) samt syvstige (1894).

Bortset fra stolestaderne fra 1900-tallets begyndelse er kirkens indre navnlig præget af store fornyelser i slutningen af århundredet. Ud over orglet (1977) gælder dette især maleren Sven Havsteen-Mikkelsens udsmykning af altertavlen og prædikestolen fra 1986, sidstnævnte svarende til kunstnerens billedcyklus på prædikestolen i Sir. Hertil følger sig nyanskaffelsen af et dåbsfad og -kande, begge skænket i 1996.